

ПРЕДИЗВИКАТЕЛСТВА ПРЕД МЕЖДУНАРОДНОПРАВНАТА ЗАЩИТА НА ДОСТОЙНОТО ЧОВЕШКО СЪЩЕСТВУВАНЕ В ЕРАТА НА ЧЕТВЪРТАТА ИНДУСТРИАЛНА РЕВОЛЮЦИЯ

*Гл. ас. д-р Паунита Петрова¹
Софийски университет „Свети Климент Охридски“*

CHALLENGES OF INTERNATIONAL LEGAL PROTECTION OF THE DIGNIFIED HUMAN EXISTENCE IN THE ERA OF THE FOURTH INDUSTRIAL REVOLUTION

*Ass. Prof. Paunita Petrova, Phd
Sofia University „St. Kliment Ohridski“*

Резюме

Международното право трябва да отчете всички предизвикателства на Четвъртата индустриална революция и да реагира адекватно на тях. То трябва да развие и засили защитата на всички социални права, така че да осигури достойно човешко съществуване в новите икономически и технологични условия.

Ключови думи: международноправна защита; достойно човешко съществуване; Четвърта индустриална революция.

Abstract

International law must take into account all the challenges of the Fourth Industrial Revolution and respond adequately to them. It must develop and strengthen the protection of social rights, the right to work, as opposed to the increased pressure on human resources.

Key words: Social Rights; International law; International legal protection.

Doi: <https://doi.org/10.36997/LBCS2020.353>

Въведение

Достойното човешко съществуване е отражение на цялата идеология на социалната държава и идеал на съвременното общество. То изпълва съдържателно всички социални права и е моралният извор на тяхната закрила от международното право. Оформя се като принцип, който обединява на пръв поглед разнородните категории социални права в една единна система за международноправна защита, целяща да гарантира тяхното изпълнение от държавите в националните им законодателства и практики.

¹ Паунита Петрова е главен асистент в Юридическия факултет на Софийския университет “Св. Климент Охридски”. Доктор е по международно право и международни отношения. Член на Икономическия и социален съвет на Република България. Член на Комисията по трудово законодателство, на Комисията по осигурителни отношения и на Комисията по доходи и жизнено равнище на Националния съвет за тристранно сътрудничество към Министерски съвет. Член на Националния съвет за насърчаване на заетостта към Министерство на труда и социалната политика. Член на Надзорния съвет на Националния институт за помирение и арбитраж и арбитър към НИПА. Член на редица други органи на социалния диалог и работни групи за промени в социалното законодателство.

Изложение

Принципът на достойно човешко съществуване получава по-широко признание и уредба от международното право след приемане и влизане в сила на Устава на ООН през 1945 г.. В неговия Преамбюл народите на Обединените нации потвърждават вярата в основните права на човека и в достойнството и ценността на човешката личност.

Всеобщата декларация за правата на човека (ВДПЧ) от 1948 г. също в Преамбюла си се позовава на потвърдената от народите на Обединените нации вяра в основните права на човека, в достойнството и стойността на човешката личност. В чл. 22 Декларацията отчетливо свързва закрилата на социалните права с човешкото достойнство, установявайки, че всеки човек, като член на обществото, има право на социална сигурност и на осъществяване - чрез национални усилия и международно сътрудничество и в съответствие с устройството и ресурсите на съответната държава - на икономическите, социалните и културни права, необходими за неговото достойнство и за свободното развитие на неговата личност. По-нататък в чл. 23, т. 3 отново е направена връзката между социалните права и достойното съществуване: „всеки човек, който се труди, има право на справедливо и задоволително възнаграждение, което да осигури на него и неговото семейство съществуване, съответстващо на човешкото достойнство и допълнено, ако това е необходимо, с други средства за социална защита“.

Международният пакт за икономически, социални и културни права (МПИСКП) в чл. 13, т. 1 прави директна връзка между правото на образование и човешкото достойнство: „...образованието трябва да бъде насочено към пълното развитие на човешката личност и на съзнанието за нейното достойнство“.

Прави впечатление обаче, че принципът на достойно съществуване търпи развитие от ВДПЧ в МПИСКП. В Декларацията то се свързва с правото на труд и правото на социална сигурност. В Пакта принципът вече се разпростира и върху правото на образование.

Филаделфийска декларация за целите и задачите на Международната организация на труда (МОТ) от 1944г., която е неразделна част от Устава на МОТ, гласи: „Всички хора, независимо от тяхната раса, вяра или пол имат право да осъществяват своето материално благосъстояние и духовно развитие в свобода и достойнство, в икономическа сигурност и с равни възможности“. Така цялата нормотворческа дейност на МОТ в социалната сфера е подчинена на принципа на „достойното човешко съществуване“. Този принцип се свързва не само с материалното благосъстояние, но и с духовното развитие.

Принципът на достойно съществуване е принципът, който обединява разнородните на пръв поглед категории социални права – трудови, осигурителни, здравни и образователни. Трудът трябва да бъде достоен труд. Образованието трябва да бъде насочено към чувство за достойнство на човешката личност. Здравеопазването трябва да бъде на най – високия постижим стандарт, необходим за достойни условия на живот.

Цялото сложно съставно право на труд е защитено с оглед принципа на достойното съществуване. Международноправната защита на правото на труд цели да осигури възможност на всеки да изкарва прехрана си чрез труд и по този начин да води достоен живот (CESCR, General Comment No.18, 2006, Para. 1). При зачитане на човешкото достойнство всеки свободно без никаква принуда трябва да избере работа, като държавите са задължени да гарантират достъпа на всеки желаещ до заетост, както и да го предпазят от несправедливо лишаване от заетост.

Полагането на труд също трябва да бъде достойно, при достойни условия, като се зачита физическата и моралната неприкосновеност на работника. Това, от своя страна, включва справедливи и благоприятни условия на труд – право на справедливо и задоволително възнаграждение; на разумно ограничаване на работното време; на почивки и отпуски; на безопасни условия на труд; на равни възможности и недискриминация при реализиране правото на труд.

Справедливото и задоволително възнаграждение, което се гарантира от източниците на МЗСП, трябва да осигури на всеки човек и неговото семейство достойно съществуване и задоволително жизнено равнище.

Достойният труд се гарантира и чрез осигуряване на разумно ограничаване на работното време. Определянето на разумна продължителност на работния ден и на работната седмица и тяхното ограничаване са мерки, които целят създаването на справедливи и благоприятни условия на труд и достойно съществуване.

Почивките и отпуските целят да се осигури време на краткотраен и продължителен отход от полагането на труд. Те са конкретен израз на закрилата на достойния труд и достойното съществуване.

Забраната за дискриминация при упражняване правото на труд създава възможност за равно третиране на всички работници при зачитане на тяхното достойнство, независимо от различията им, основани на раса, цвят на кожата, пол, език, религия, политически или други възгледи, национален или социален произход, материално, обществено или друго положение.

Забраната на принудителния или задължителен труд е негативният аспект на свободния избор на работа. Понасянето на принуда за полагане на труд накърнява човешкото достойнство и е в противоречие с доброволното съгласие, със свободната воля за извършването на определена работа². Ако някой е принуден да действа срещу волята си, то това нарушава неговото човешко достойнство.

Гарантирането на социалната сигурност дава възможност за достойно съществуване на всеки човек, изпаднал поради определени обстоятелства в някакво неблагоприятно състояние, различно от обичайното. Чрез международноправната защита на социалната сигурност се цели да се предотврати или да се неутрализира опасността индивидите да изпадат в такава жизнена ситуация, при която те не са в състояние да осигурят своето и за семейството си обичайно съществуване.

Правото на здраве най-напред е уредено международното право³ като част от правото на жизнено равнище на всеки човек и това не е случайно. То разкрива виждането, че чрез полагане на усилия от държавата за опазване на човешкото здраве се достига определено жизнено равнище като предпоставка за достойно човешко съществуване.

Всеки има право на най-високия постижим стандарт на здравеопазване, необходим за достойни условия на живот. Правото на здраве е тясно свързано с човешкото достойнство и достойното съществуване (CESCR, General Comment No. 14, 2000, Para. 1). То включва не само навременно и подходящо здравеопазване, но и основните де-

² За престъпленията против правото на труд според българския Наказателен кодекс вж. Михайлова М., „Наказателноправна закрила на правата на гражданите в глава трета от особената част на Наказателния кодекс на Република България в контекста на универсалните инструменти за защита на правата на човека на ООН” в „ООН: исторически традиции и съвременно право”, ИБДП при БАН и ЮЗУ „Неофит Рилски” – Благоевград, УИ „Неофит Рилски”, Благоевград 2015г., стр. 526.

³ Вж. чл. 25, т. 1 на ВДПЧ.

терминанти на здравето, като: храна и хранене, жилище, достъп до безопасна питейна вода и санитарни условия, безопасни и здравословни условия на труд, както и здравословна околна среда (Ibidem, Para. 4).

Правото на образование трябва също да бъде насочено към чувство на достойнство на човешката личност според източниците на МЗСП. То трябва да бъде насочено към цялостно развитие на човешката личност. Необходимо е да функционират достатъчно образователни институции в държавата, които да са достъпни за всички – физически, икономически и без дискриминация. Формата и съдържанието на учебните програми и методи трябва да бъдат приемливи за студентите. Образованието трябва да е гъвкаво и да отговаря на нуждите на студентите в рамките на техните разнообразни социални и културни среди (CESCR, General Comment No. 13, 1999, Para. 6).

Достойното човешко съществуване, въплътено в достойния труд, в най-високия постижим стандарт на здравеопазване и в образование, което развива човешката личност, обаче, независимо от изградената система на неговата международноправна защита, е поставено пред предизвикателствата на някои обективно протичащи процеси и нови явления от нашето съвремие, каквото е Четвъртата индустриална революция.

Както е отбелязано в изследванията на това ново явление: „в рамките на Четвъртата индустриална революция цифровата свързаност, която стана възможна чрез софтуерните технологии, фундаментално променя обществото. Мащабът на въздействието и скоростта на промените, които протичат, правят промяната много различна от всяка друга индустриална революция в човешката история” (Шваб, 2016, стр. 159).

Четвъртата индустриална революция в условията на глобализация се свят протича много по-бързо от предходните три такива⁴. Тя се изразява най-общо в цифровизация на традиционните индустрии, която неминуемо ще засегне всички отрасли на икономиката. Освен икономическите ѝ ефекти, изразяващи се в технологичния напредък и растеж, тя ще има значими социални последици (Пак там, стр. 125-127).

На първо място Четвъртата индустриална революция оказва и ще окаже значимо въздействие върху пазара на труда и работните места по цял свят (Freu, Osborne, 2013). Увеличава се риска от трайно намаляване на търсенето на работна ръка. Нови поколения компютри и роботи ще заместят все повече човешкия ресурс. Компютризацията застрашава отделни професии, най-вече нискоквалифицираните, от изчезване. В същото време заетостта ще се концентрира основно в сектора на информационните технологии и информационните услуги.

Класическите форми на полагане на труд най-вероятно ще се променят. Вече се появяват нетипични форми на трудова заетост, специфични трудови договори, нестандартно работно време, нова организация на почивките, отпуските. Тенденцията е все повече трудът да не се обвързва с място на изпълнение на работата и работно време. Предлагат се услуги двадесет и четири часа в денонощието, седем дни в седмицата и триста шестдесет и пет дни в годината. Тези услуги могат да се предлагат и от вкъщи посредством информационните технологии.

⁴ Първата индустриална революция протича от 1760г. до 1840г. и е свързана със строителството на железопътните линии, изобретяването на парната машина и началото на механичното производство. Втората индустриална революция започва в края на 19-ти и началото на 20-ти век и е свързана с появата на електричеството, изобретяване на поточната линия и масовизиране на производството. Третата индустриална революция започва през 60-те години на 20-ти век и е свързана с изобретяването на компютъра, Шваб, 2016, стр. 20.

Изследователите говорят за нов тип икономика „на поискване“, където доставчиците на труд вече не са работници в традиционния смисъл на думата, а по-скоро независими наемници, които изпълняват специфични задачи. Тази „икономика на поискване“ фундаментално променя отношенията ни с труда и социалната структура, в която той е вграден (Шваб, 2016, стр. 70). Комбинацията от технологии и глобализация ще имат дълбоко влияние върху начина, по който работим в бъдеще (Gratton, 2010, p.19).

Поради всичко това все по-трудно могат да се гарантират правата, установени от международното трудово право – разумно ограничаване на работното време, правото на почивка, на периодичен платен отпуск, на здравословни и безопасни условия на труд, на справедливо и задоволително възнаграждение и т. нат.. Правото на труд, във вида, в който е гарантирано от международното трудово право и целящо постигане на достойно човешко съществуване, ще бъде поставено на сериозно изпитание.

На второ място, невъзможността държавите да осигурят заетост на всеки, който желае да престои труд, поставя въпроса как ще се осигури правото на социална сигурност. Гарантиране правото на социална сигурност е застрашено наред с гарантиране правото на труд от въздействието на Четвъртата индустриална революция.

На трето място, променените изисквания по отношение на труда и неговата интензификация водят до социална изолация на работниците, осъществяващи дейност от дома си, увеличава риска за здравето им и има своите психологически аспекти. Следователно, не само гаранциите за правото на труд са застрашени, но и гаранциите за правото на здраве. Гаранциите за това човешко право, осигурени от международното право, също ще бъдат подложени на натиска и предизвикателствата на Четвъртата индустриална революция.

На четвърто място, за да се отговори на новите изисквания на пазара на труда, е необходимо също да се адаптират образователните системи към неговите променени потребности. От социална гледна точка трябва да се действа изпреварващо, да се обучават работниците, да се изграждат у тях нови знания и умения, за да се удовлетворят изискванията за качество на труда. Необходимо е да се създадат по-силни гаранции за правото на обучение през целия живот, за квалификация и преквалификация. Правото на образование, гарантирано от международното право, също ще търпи въздействието на цифровизацията на индустрията.

Четвъртата индустриална революция е на път да създаде нов социален модел. В този модел образованието и човешкото здраве са детерминанти на съвременния труд. Обучението през целия живот е необходимо за престацията на висококвалифициран труд, какъвто се изисква в епохата на цифровизацията, а стресът от интензификацията на труда и изолацията при надомната работа ще влияят негативно върху здравето, а оттам върху компетентността и работоспособността. Тоест, в този социален модел всичките социални права се намират в системна зависимост. Тези права ще претърпят развитие и модификация. Действащата международноправна уредба и защита може да се окаже недостатъчно ефективна и неактуална.

Заклучение

Поради всичко изложено международното право трябва да отчете предизвикателствата на Четвъртата индустриална революция и да реагира адекватно на тях. То трябва да развие и засили защитата на всички социални права, така че да осигури достойно човешко съществуване в новите икономически и технологични условия. Необходимо е

да се създадат нови задължения за държавите, които да гарантират социалните права в тяхното единство, включвайки: адаптация на образователните системи към новите изисквания на икономиките, закрила правото на труд при новите форми на заетост и осигуряване правото на социална сигурност в условията на ново разпределение на общия обем работни часове между предлагания труд, както и гарантиране на човешкото здраве в условията на интензификация на труда. Само така международното право в социалната сфера би могло да остане вярно на принципа си за гарантиране на достойно човешко съществуване в ерата на Четвъртата индустриална революция.

В теоретичен аспект международното право би реагирало на промените и предизвикателствата на Четвъртата индустриална революция само ако разглежда всички социални права в една единна система: правото на труд, правото на социална сигурност, правото на образование и правото на здраве. Само чрез единната им правна уредба международното право може да реагира адекватно и за защити тези права от предизвикателствата на дигитализацията, така че да се постигне достойно човешко съществуване в новата ера.

Използвана литература

1. Шваб, К. (2016). Четвъртата индустриална революция, Пловдив: Хермес
2. (Shvab, K. (2016). Chetvartata industrialna revolucia, Plovdiv: Hermes)
3. Gratton, L. (2010). The Future of Work. Business Strategy Review Q3-2010, p. 19
4. UN Committee on Economic, Social and Cultural Rights (CESCR), General Comment No. 13 (Twenty-first session, 1999), The right to education (article 13 of the Covenant), E/C.12/1999/10, 08 Dec 1999, Para. 6, Available at: http://tbinternet.ohchr.org/_layouts/treatybodyexternal/TBSearch.aspx?Lang=en&TreatyID=9&DocTypeID=11 [достъп за последен път. 13.11.2020]
5. UN Committee on Economic, Social and Cultural Rights (CESCR), Twenty-second session, Geneva, 25 April-12 May 2000, General Comment No. 14 (2000), The right to the highest attainable standard of health (article 12 of the International Covenant on Economic, Social and Cultural Rights), Para.1, Available at: http://tbinternet.ohchr.org/_layouts/treatybodyexternal/TBSearch.aspx?Lang=en&TreatyID=9&DocTypeID=11 [достъп за последен път. 13.11.2020]
6. UN Committee on Economic, Social and Cultural Rights (CESCR), General Comment No. 18: The Right to Work (Art. 6 of the Covenant), 6 February 2006, E/C.12/GC/18, Para. 1, Available at: <http://www.refworld.org/docid/4415453b4.html> [достъп за последен път. 13.11.2020]
7. Frey C. B., Osborne M., The Future of Employment: How Susceptible Are Jobs to Computerisation? Oxford Martin School, Programme on the Impacts of Future Technology, University of Oxford, 17 September 2013, Available at: www.oxfordmartin.ox.ac.uk/downloads/academic/The_Future_of_Employment.pdf [достъп за последен път. 13.11.2020]

За контакти: Гл. ас. д-р Паунита Петрова
СУ „Св. Климент Охридски“
e-mail: paunita@abv.bg